

**НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
“ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ”
УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК**

БЕРЕЗІН Олександр Вікторович

УДК 338.439.5(477)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ
ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ**

**08.07.02 – економіка сільського
господарства і АПК**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Полтавському університеті споживчої кооперації України.

- Науковий консультант** – доктор економічних наук, професор **МАКАРЕНКО Петро Миколайович**, Дніпропетровський державний аграрний університет, завідувач кафедри менеджменту організацій, проректор з наукової роботи
- Офіційні опоненти:**
- доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **КРИСАЛЬНИЙ Олександр Васильович**, Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” УААН, завідувач відділу науково-організаційного забезпечення
- доктор економічних наук, професор **САХАЦЬКИЙ Микола Павлович**, Одеська державна академія будівництва та архітектури, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу
- доктор економічних наук, професор **ГУБЕНКО Василь Іванович**, Білоцерківський державний аграрний університет, завідувач кафедри організації і зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК
- Провідна установа – Миколаївський державний аграрний університет
Міністерства аграрної політики України, м. Миколаїв

Захист відбудеться 28 лютого 2006 р. о 12 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.350.01 в Національному науковому центрі “Інститут аграрної економіки” УААН за адресою: 03680, м. Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного наукового центру “Інститут аграрної економіки” УААН за адресою: 03680, м. Київ, МСП, вул. Героїв Оборони, 10.

Автореферат розісланий 27 січня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Пулім В.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Глибокі соціально-економічні перетворення, які нині здійснюються в сільському господарстві України, спрямовані на перехід аграрного сектора економіки на ринкові засади, на розвиток конкурентоспроможних галузей, на освоєння внутрішньодержавного і міждержавного ринків. У становленні та розвитку аграрного ринку особливе місце посідає формування ефективного конкурентоспроможного продовольчого ринку, яке ґрунтується на прискореному розвитку й підвищенні ефективності агропромислового виробництва. Забезпечення конкурентоспроможного виробництва сільськогосподарської продукції стає одним із визначальних чинників формування демократичного державотворення, ключовим стратегічним напрямом державної політики, важливою умовою вступу України до Світової організації торгівлі та Європейського Союзу. З цією метою в процесі аграрної реформи створюються на основі приватної власності на землю і засоби виробництва нові організаційно-правові форми господарських структур ринкового типу, розширюються умови фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств, удосконалюються цінова політика в аграрній сфері та система оподаткування агропромислових товаровиробників, розвивається інформаційно-дорадницьке їх обслуговування. Важливого значення набуває створення і розвиток інфраструктури аграрного ринку, спрямовуючи товаропотоки через прозорі його процедури.

Проте внаслідок тривалої кризової ситуації, яка охопила всі галузі агропромислового комплексу, розвитку деструктивних процесів значно знизилась обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, істотно скоротилось насичення внутрішнього продовольчого ринку товарами, погіршилось постачання населенню харчових продуктів, знизилась обсяги експортних поставок сільськогосподарської продукції.

У зв'язку з цим завдання полягає в обґрунтуванні застосування основних форм і сучасних методів управління відтворювальним процесом, створенні господарських механізмів регулювання суспільного виробництва відповідно до вимог економічних законів. У кожній економічній системі господарський механізм формується в процесі взаємодії її складових елементів, насамперед продуктивних сил та відносин економічної власності, при дотриманні оптимального поєднання державного регулювання і ринкових важелів саморегулювання економіки. Державне регулювання передбачає забезпечення законодавчого поля розвитку агропромислового виробництва та застосування економічних важелів, зокрема податкових і кредитно-фінансових засобів. Це слугує підставою, щоб вважати сучасну аграрно-виробничу сферу як економічну систему регульованим ринком. При цьому забезпечення балансування складових продовольчого ринку – попиту і пропозиції – формується у саморегулюючих підприємницьких структурах. Тут набуває широкого застосування індикативне планування та бюджетування як методи управління відтворювальним процесом.

Отже, господарський механізм здійснює регулювання усіх суб'єктів виробничої діяльності та їх економічних відносин, забезпечує організацію виробництва, розподілу і споживання продовольчих ресурсів, створює умови мотивації ефективного функціонування організаційно-економічних систем, виступає важливим засобом формування і розвитку аграрного ринку.

Освоєння ринкових відносин потребує невідкладного створення необхідних умов щодо розвитку підприємницької діяльності, розроблення систем організаційно-економічного та господарського механізмів формування і функціонування конкурентоспроможного продовольчого ринку. Слід відмітити, що нарощування обсягів і підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, як основного джерела розвитку внутрішнього і зовнішнього ринків продовольчими товарами, визначається аграрною політикою як органічною складовою економічної політики держави.

Теоретичні та прикладні аспекти проблеми формування і функціонування

національного продовольчого ринку, джерела його товарного забезпечення – аграрної сфери – широко досліджуються у працях вітчизняних і зарубіжних економістів: Андрійчука В.Г., Бакая С.С., Бойка В.І., Босолда М., Брингезі С., Варлея Т., Власова В.І., Гайгера М., Гайдуцького П.І., Губенка В.І., Губського Б.В., Джоахіма А., Дмитрука Б.П., Еусебіо М., Кандиби А.М., Коваленка Ю.С., Крисального О.В., Лінвуда Т., Лобаса М.Г., Людвіга Штрівє, Маліка М.Й., Макаренка П.М., Павлова В.І., Прусса Х., Рабштини В.М., Саблука П.Т., Сакса Д., Сахацького М.П., Стейнінгера К., Тангермана С., Тімоті Дж., Фармера К., Шпичака О.М., Ш. Крамона-Таубаделя, Юрчишина В.В., Ярошенка С.П. та ін.

Позитивно оцінюючи результати досліджень у вирішенні ряду проблем становлення продовольчого ринку, його ресурсного забезпечення, організаційного оформлення, управління виробничо-комерційною діяльністю, ощадливого ресурсовикористання, врахування екологічних чинників, слід водночас вказати на недостатньо комплексний характер вивчення проблеми функціонування національного продовольчого ринку, створення і функціонування господарського механізму. Наявні публікації вітчизняних учених висвітлюють переважно фрагментарні аспекти виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрної сфери, переробних підприємств, каналів просування продовольчих товарів до споживача. Дослідження проблеми оптимізації функціонування агропродовольчого ринку здійснюється здебільшого без достатнього врахування теоретичних здобутків і практичного досвіду ряду зарубіжних країн, глобалізації економічних відносин. Більшість з них залишається на рівні формування концептуальних засад й узагальнення інструментарію щодо шляхів вирішення існуючих проблем.

Об'єктивна необхідність розроблення теоретико-методологічної основи і практичного застосування господарського та організаційно-економічного механізмів становлення і розвитку продовольчого ринку в Україні зумовили актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям і проблематика досліджень та розроблені у дисертації концептуальні підходи узгоджуються з основними напрямками та змістом ряду державних програм, зокрема з Програмою діяльності Кабінету Міністрів України “Відкритість, дієвість, результативність”, Національною програмою розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села України на 1999-2010 роки, Програмою стабілізації та розвитку тваринництва і птахівництва в Полтавській області на 2001-2004 роки. Окремі теоретичні положення дисертаційного дослідження та висновки є органічною складовою низки науково-дослідних тем, затверджених вченою радою Полтавського університету споживчої кооперації, автор яких є співвиконавцем. До них належать: “Розробка технологій, проектування і організація цехів малої потужності по переробці сільськогосподарської сировини” (замовник Укоопспілка, 1996-2000 р., реєстраційний номер 090/96); “Оптимізація харчування населення України в сучасних економічних умовах” (замовник Полтавський кооперативний інститут, 1996-2001 рр., реєстраційний номер 092/96); “Економіко-організаційні проблеми дослідження експортного потенціалу ринку сільськогосподарської продукції України” (замовник Полтавський кооперативний інститут, 1996-2000 рр., реєстраційний номер 094/96); “Перспективи розвитку споживчої кооперації України в ринковому середовищі” (розділ 13 „Ресурсне забезпечення розвитку споживчої кооперації України” (замовник Укоопспілка, 1997-1998 рр., реєстраційний номер 156/97); “Шляхи підвищення конкурентоспроможності торговельних підприємств споживчої кооперації” (замовник Полтавський університет споживчої кооперації, 2001-2002 рр., реєстраційний номер 148/01); автор є керівником виконання теми “Шляхи підвищення ефективності та забезпечення конкурентоспроможності підприємств в ринкових умовах”, 2004-2005 рр., номер державної реєстрації 0104U008307, номер супровідного листа 53-71/14 від 14.09.04 р.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є опрацювання організаційно-економічного механізму та концептуальних положень формування і

подальшого функціонування національного продовольчого ринку.

Для досягнення поставленої мети вирішуються такі основні завдання:

- узагальнити теоретичні засади формування та функціонування продовольчого ринку в умовах забезпечення конкурентоспроможної аграрної сфери;
- дослідити сутність і зміст специфіки аграрної сфери виробництва й руху продовольчих товарів, виявити структурні особливості та побудову інфраструктури ринку продовольчих ресурсів;
- виявити структурні особливості та побудову національного продовольчого ринку в контексті генезису світового ринку;
- обґрунтувати організаційно-економічний механізм товарного забезпечення сучасного агропродовольчого ринку;
- визначити регіональні логістичні особливості та опрацювати перспективні параметри цільових програм розвитку продовольчого ринку;
- обґрунтувати застосування інноваційної продукції суб'єктами продовольчого ринку з метою впровадження прогресивних технологій та удосконалення інвестиційної політики у розвитку інфраструктури продовольчого ринку.

Об'єктом дослідження є система організаційно-економічних механізмів забезпечення створення і розвитку внутрішнього ринку продовольчих ресурсів шляхом функціонування суб'єктів агропродовольчого ринку різних форм власності та організаційно-правових форм господарювання.

Предметом дослідження є сутність та специфічні особливості формування і функціонування продовольчого ринку в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки, пошук шляхів подолання кризових явищ у розвитку її суб'єктів господарювання.

Методи дослідження. Досягнення поставленої у дисертаційному дослідженні мети базується на системному підході до вивчення економічних явищ, зокрема на фундаментальних положеннях об'єктивних економічних законів, теорії господарських систем, розвитку мікро- та макроекономіки, методології економічного аналізу та прогнозування. Формулювання концепції розбудови національного продовольчого ринку ґрунтувалося на методах наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу та синтезу, логічного й історичного підходів до пізнання економічних явищ і процесів.

Прикладні аспекти формування та розвитку продовольчого ринку, відповідного інструментарію досліджувалися, спираючись на чинне нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів інфраструктури агропродовольчого ринку, міжнародні та національні вимоги і стандарти. Використано методи порівняльного аналізу, групування, вибіркового дослідження тощо. Обробка матеріалів дослідження здійснювалася з використанням сучасних інформаційних технологій та програм. Використано методи порівняльного аналізу (при порівнянні організаційних форм господарювання, стану виробничо-комерційної діяльності окремих суб'єктів), групування (при дослідженні інфраструктури аграрних ринків світу; при визначенні інноваційних проблем суб'єктів продовольчого ринку), вибіркового дослідження (при визначенні місця і ролі споживчої кооперації у розвитку продовольчого ринку України; при виявленні регіональних логістичних особливостей формування продовольчого ринку; при дослідженні економіко-технологічних аспектів удосконалення виробництва продукції тваринництва та пошуку шляхів інтенсифікації використання ресурсів рослинництва) тощо. Матеріали дослідження опрацьовано з використанням сучасних інформаційно-комп'ютерних технологій та програм.

Наукова новизна одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження у сукупності складають теоретичні засади й методологічні положення побудови організаційно-економічного механізму формування та функціонування національного продовольчого ринку. Автором одержано такі нові наукові результати:

вперше:

- розроблено класифікацію продовольчих товарів, об'єднаних у класи, види і підвиди за сукупністю властивостей щодо їх можливого використання, характеру походження, стану готовності до споживання, потреби відповідної підготовки й переробки і на цій основі обґрунтовано типи внутрішньодержавних продовольчих ринків за масштабами поширення, характером призначення продовольчих ресурсів, видами сировини для їх виробництва, обробки вихідної сировини;

- запропоновано застосування номенклатури окремих видів товарної продукції, насамперед зерна, за характерними якісними ознаками стосовно споживчого призначення та використання. У зв'язку з цим опрацьовано пропозиції щодо удосконалення системи обліку товарів у ринковому обігу;

- обґрунтовано форми участі системи споживчої кооперації у розвитку продовольчого ринку України шляхом залучення до ринкової діяльності дрібних товаровиробників сільських поселень;

удосконалено:

- визначення сутності та змісту ринкоутворюючого процесу на сучасному етапі розвитку суспільного виробництва, зумовленого зміною його орієнтації на розширення інноваційної діяльності, диверсифікації виробництва та ринкового середовища;

- уточнено функції ринкових регуляторів, які ефективно оптимізують попит і пропозиції та створюють умови для розвитку розширеного відтворення в агропромисловій сфері;

- доповнено сутність державної підтримки і захисту вітчизняних товаровиробників агропродовольчої продукції в умовах недостатнього інфраструктурного забезпечення розвитку продовольчого ринку;

- систематизацію складових інновацій суб'єктів інфраструктури продовольчого ринку за ознаками їх змісту, рівня вирішення та меж державного втручання, довгострокового прогнозу розвитку науково-технічного прогресу, можливостей та перспектив формування кадрового потенціалу, інтеграції науки і виробництва;

набули подальшого розвитку:

- опрацьовані концептуальні положення формування продовольчого ринку шляхом створення механізму щодо взаємопередачі циклічних імпульсів, що виникають у різних країнах, перетворення його з сумативної на логічно цілісну і структурно завершену систему, формування виробників продовольства як визначальних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних наукових результатів полягає у можливостях їх використання суб'єктами господарювання й інфраструктури при формуванні та розвитку національного агропродовольчого ринку в процесі опрацювання стратегії власної поведінки на ринку, обґрунтування програмно-цільового підходу до визначення перспектив розвитку як окремих виробничих структур, так і регіону, здійснення інтенсифікації та раціонального використання ресурсного потенціалу у виробництві сільськогосподарської продукції.

Наукові напрацювання автора щодо основних принципів програмно-цільового підходу до визначення перспектив розвитку регіону використані при опрацюванні програми інноваційного та науково-технічного розвитку Полтавської області (довідка № 6-7/531 від 10.03.05 р.); запропоновані напрями удосконалення виробництва продукції тваринництва з урахуванням сучасних економіко-технологічних аспектів використані при опрацюванні програми стабілізації галузі тваринництва та її розвитку у Полтавській області (довідка № 01-21/54 від 09.03.05 р.); основні підходи щодо запропонованого механізму удосконалення ринкових відносин в аграрному виробництві України використовуються підприємствами й організаціями заготівельно-переробного комплексу Полтавської облспоживспілки (довідка

№ 10/1-34 від 11.03.05 р.); принципи формування економічних відносин на продовольчому ринку використовуються у ТОВ ВТК “Полтавахлібопром” (довідка № 192 від 24.01.05 р.); основні аспекти щодо використання механізму насичення ринку продовольства враховані при побудові партнерських відносин на ринку соняшникової олії; теоретичні та методичні розробки автора використовуються у навчальному процесі Полтавського університету споживчої кооперації України при викладанні дисциплін у процесі підготовки бакалаврів і магістрів Полтавської державної аграрної академії, про що є відповідні довідки.

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, що виносяться на захист, отримані дисертантом особисто і знайшли відображення у роботах, переважна більшість яких опублікована одноосібно.

Конкретна особиста участь автора в одержанні наукових результатів викладена в науковій новизні дисертаційного дослідження.

Апробація результатів дисертації. Проміжні та кінцеві результати досліджень автора за темою дисертаційної роботи оприлюднені на 19 міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-методичних та науково-практичних конференціях протягом 2000-2005 років. Зокрема, на Міжнародній науково-методичній конференції “Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання)” (Київ, 2000), Міжнародній науково-практичній конференції “Механізм господарювання і економічна динаміка в АПК” (Харків, 2001), Міжнародній науково-практичній конференції “Ринкова трансформація економіки АПК” (Харків, 2002), Всеукраїнській науково-практичній конференції “Внутрішній ринок споживчих товарів України: стан і перспективи розвитку” (Київ, 2003), Всеукраїнській науковій конференції “Проблеми управління регіональним економічним і соціальним розвитком” (Рівне, 2004), Міжнародній науково-практичній конференції “Інфраструктурне забезпечення продовольчого ринку України” (Полтава, 2005) та інших.

Публікації. Основні положення дисертації викладені в одноосібній монографії “Проблеми формування продовольчого ринку України” обсягом 15,0 друк. арк. (К.: “Вища школа”, 2002). За темою дисертації опубліковано навчальний посібник обсягом 15,8 друк. арк., 30 наукових статей у фахових виданнях загальним обсягом 14,0 друк. арк.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, п’яти розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 462 стор., у тому числі 417 стор. основного тексту. У дисертації міститься 61 таблиця, 16 рисунків, 20 додатків. Список використаних джерел включає 260 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі висвітлено особливе значення формування і розвитку продовольчого ринку в умовах глибоких соціально-економічних перетворень аграрного сектора економіки України, визначено роль створення і функціонування організаційно-економічного механізму регульованого ринку продовольства, обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв’язок з напрямками, програмами і темами наукових досліджень. Сформульовано мету і завдання дослідження, охарактеризовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено апробацію їх основних положень.

У першому розділі “**Теоретико-методологічні основи формування продовольчих ресурсів та створення ринку**” досліджуються специфічні особливості сільськогосподарського виробництва та їх вплив на формування потоків продовольчих ресурсів, обґрунтовано умови і чинники формування продовольчого ринку, здійснена оцінка соціально-економічної результативності його функціонування, вивчаються основні засади розвитку світового ринку продовольства.

При дослідженні теоретичних основ сутності виробництва та товаропросування

аграрної продукції ринок дедалі ширше набуває форми організації суспільного виробництва, про що недостатньо наголошується в економічній літературі.

Функціонування внутрішньодержавного продовольчого ринку визначається можливостями сільськогосподарського виробництва країни забезпечувати його власними товарними ресурсами. Як відомо, специфічною ознакою сільськогосподарського виробництва є спроможність його складових – землі, робочої сили та капіталу – оперативно реагувати на кон'юнктуру ринку. Ефективність функціонування певною мірою визначається аграрною політикою держави як органічної складової економічної політики, сукупністю науково обґрунтованих ідей щодо розвитку сільського господарства на певному історичному етапі життя країни.

На сучасному етапі розвитку економіки України аграрна політика спрямована на трансформацію відносин власності на землю та інші засоби виробництва; формування господарських структур на засадах приватної власності на землю і засоби виробництва, створення аграрного ринку та розвитку його інфраструктури; удосконалення ціноутворення, оподаткування, фінансування, кредитування і страхування сільськогосподарських підприємств; підвищення ефективності використання матеріально-технічних ресурсів; розширення застосування ресурсощадних технологій; поглиблення спеціалізації, агропромислової кооперації та інтеграції, соціального розвитку села і сільських територій. Практична реалізація основних напрямів аграрної політики стримується системною кризою, неспроможністю виробничих відносин підвищити ефективність розвитку продуктивних сил.

Через відсутність державних дійових митних обмежень щодо ввезення на український ринок зарубіжного продовольства вітчизняні товаровиробники аграрної продукції втягуються у конкурентну боротьбу не стільки всередині держави, скільки із зарубіжними імпортерами продовольства.

Зазначені проблеми зумовлюють необхідність опрацювання концепції формування і розвитку продовольчого ринку в Україні. Слід відмітити, що його розбудова та наповнення товарними ресурсами залежить не лише від сфери аграрного виробництва, а й від узгодженої діяльності з іншими галузями, пов'язаними із виробництвом харчових продуктів.

Існує об'єктивна необхідність входження економіки України у міжнародні ринкові структури, що сприятиме формуванню загального продовольчого ринку країни. Інтеграція економіки України у світовий економічний простір можлива через активізацію зовнішньоекономічної діяльності й визначається комплексом умов. Це, зокрема, вигідне географічне розташування на європейському континенті, вихід до моря, сприятливий кліматичний потенціал; наявність родючих земель, що дає змогу не лише забезпечити повністю потреби продовольчого ринку, але й експортувати продовольство; сировинних і водних ресурсів, потужної промисловості та переробної бази; потенційна здатність людей до висококваліфікованої та наукоємної праці.

Конкретизуючи умови і можливості інтеграції економіки України у світову спільноту виявлено, що її перетворення у рівноправного партнера економічно розвинутих країн стримується низькою ефективністю і культурою аграрного виробництва; використанням застарілих технологій, що зумовлює низьку якість та високу собівартість продукції.

Запропонований у дисертації комплексний підхід до перспектив подальшого розвитку продовольчого ринку в Україні вимагає певних теоретико-методологічних узагальнень світового досвіду.

В результаті дослідження розроблена класифікація продовольчих ринків за масштабами поширення; характером спрямування продовольчих ресурсів; видами сировини для виробництва продовольства; рівнем технологічної обробки вихідної сировини; видами продуктів; рівнем розвитку та стадіями життєвого циклу. Слід відмітити, що лише за останньою ознакою продовольчий ринок достатньо широко висвітлений в економічних публікаціях.

Основною умовою створення і функціонування ефективного продовольчого ринку є врахування оцінки впливу усіх ланок агропромислово-торговельного ланцюга на шляху просування продовольчих товарів до кінцевого споживача. Останній визначає місце кожного ринкового суб'єкта господарювання в процесі конкурентоспроможності.

Складність формування продовольчого ринку пов'язана з необхідністю врахування багатьох чинників та умов, різних за змістом, характером і пріоритетами щодо їх ролі і значення у ринкоутворюючому процесі. Тому ігнорування хоча б одного з них здебільшого призводить до негативних наслідків.

Конкретизуючи економічну природу просування продовольчих товарів до споживача, слід зазначити, що успішне функціонування гуртової торгівлі зумовлюється зростанням обсягів торгівлі у межах інтегрованих виробничо-комерційних структур; розширенням і модифікацією біржової торгівлі, використанням хеджування та опціонної торгівлі; поширенням нових організаційно-технічних форм гуртової торгівлі та загальної тенденції до збільшення обсягів і географії діяльності.

Важливим засобом вирішення проблем національного продовольчого ринку є організаційний вплив як складовий елемент механізму його функціонування.

Другий розділ **“Аналіз структури та стану розвитку агропродовольчого ринку”** присвячений оцінці організаційно-економічного механізму насичення ринку продовольчими товарами, досліджується ретроспектива його становлення, здійснено аналіз сучасного стану формування його структури.

У процесі дисертаційного дослідження доводиться роль забезпечення продовольчими ресурсами у розвитку суспільного виробництва, розкривається сутність організаційно-економічного механізму функціонування продовольчого ринку. Його визначення нами тлумачиться як дії сукупності економічних законів, що характеризують спосіб організації ринкової економіки як саморегульованої системи. Організаційно-економічний механізм охоплює формування цін і розподіл ресурсів, взаємодію продавців і покупців товару, регулювання обсягу та структури інвестицій, збалансування потреби і надходження матеріально-технічних ресурсів, стимулювання розвитку науково-технічного прогресу, забезпечення пріоритету споживача.

Уточнено термін “механізм” стосовно створення і функціонування продовольчого ринку, який виражає сукупність факторів організаційно-економічного впливу на його розвиток, формування і просування товарних ресурсів до споживача.

Організаційні аспекти функціонування продовольчого ринку потребують дослідження процесу руху сільськогосподарської сировини та готових продовольчих товарів від виробника до кінцевого споживача, які у сукупності являють собою складові системи ринку. В її діяльності органічно поєднуються податкове і митне регулювання, міжнародні економічні відносини, політика соціального захисту та охорони здоров'я населення, формування законодавчо-нормативної бази тощо.

Кожен із зазначених організаційних аспектів функціонування ринкової системи потребує більш детального поглибленого дослідження й узагальнення. Межі дисертаційної роботи не дозволяють висвітлити їх повністю. Тому центр уваги тут зосереджений насамперед на найбільш вагомим організаційно-економічним складовим. Слід зауважити, що у загальному тлумаченні категорії “ринок”, як сукупності організаційно-економічних чинників для різних видів продовольчих ресурсів, характерний свій склад. Їх дії мають свої особливості, що вимагає певних підходів до їх дослідження і застосування відповідних способів вирішення специфічних завдань.

Розвиток продовольчого ринку в Україні у контексті світового агропродовольчого ринку визначається певними чинниками, насамперед ґрунтово-кліматичними й економічними умовами, які у сукупності дають змогу виробляти ті продукти харчування, що є визначальними для європейських держав. Зазначене потенційно дає змогу Україні посідати

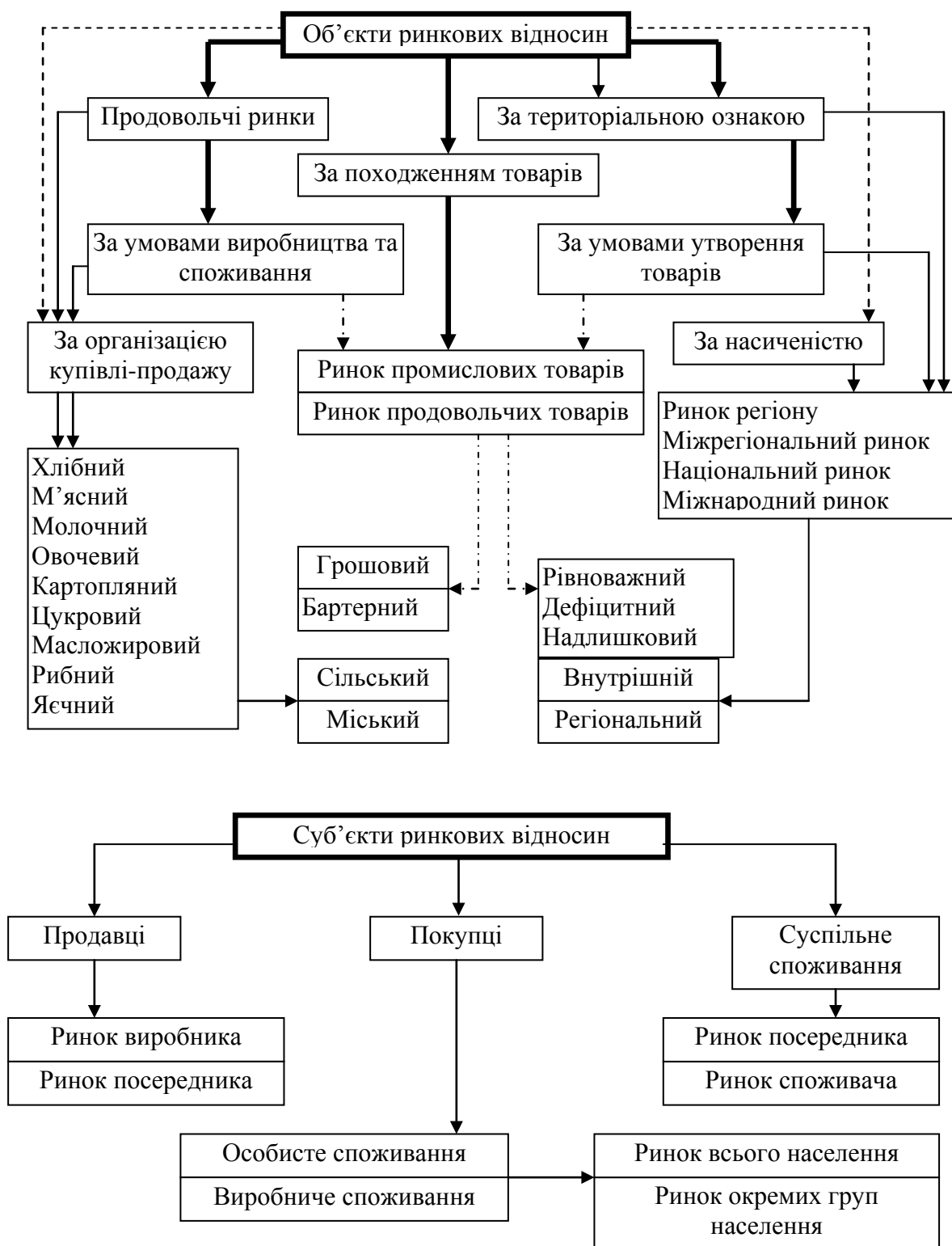
серед них вагоме місце як потужного експортера продовольчих ресурсів, зокрема зерна.

Слід наголосити, що у дисертаційному дослідженні виробництво харчових продуктів розглядається як основне джерело розвитку ринку. При цьому частина вироблених продовольчих ресурсів спрямовується на відшкодування спожитого, решта – безпосередньо на ринок.

У дисертаційній роботі зазначається, що продовольство – це сукупність продуктів харчування та види продуктів, з яких виготовляють продукти харчування, класифікація яких здійснена за відповідними класами, видами і підвидами.

Потребує уточнення структура зернового виробництва: слід перейти до загальноприйнятого вживання в економіці сільськогосподарського виробництва конкретних видів зерна – пшениця, кукурудза, ячмінь, просо, гречка, горох тощо. У зв'язку з цим в облікову систему вважаємо за доцільне внести доповнення: облікувати всі види зерна окремо.

Структурна побудова продовольчого ринку в Україні подана на рис. 1.

Рис. 1. Структурна побудова продовольчого ринку в Україні

Аналіз свідчить, що істотне зниження обсягів виробництва основних видів продуктів харчування в Україні вимагає визначення критичної межі дестабілізації продовольчої безпеки держави. Кількісний склад критичної межі виробництва поєднує показники фонду споживання за мінімальними фізіологічними нормами, втрати продукції в аграрному

виробництві, обсяги сировини для переробки на нехарчові цілі, промислове споживання, природні втрати та резерв.

Національний продовольчий ринок має інтегрувати усі обсяги операторів ринків регіонального, державного і міждержавного рівнів.

У третьому розділі **“Формування та становлення продовольчого ринку України”** визначаються методологічні особливості становлення ринкових відносин в аграрному виробництві, досліджується залежність розвитку продовольчого ринку від форм господарювання; аналізується роль споживчої кооперації у його функціонуванні, вивчаються регіональні особливості формування ринку продовольчих товарів.

У сучасних наукових публікаціях чітко не сформульована змістовна сутність продовольчого ринку, зокрема першочергові вимоги формування ринкових відносин в аграрному виробництві країни.

Місце, яке нині посідає Україна на європейському та світовому продовольчих ринках, зумовлюється кризовою ситуацією, в якій перебуває економіка держави. До того ж, організаційно-економічні елементи ринкового механізму використовуються поки що неефективно. Так, за даними ФАО, Україна має близько 23 % світових запасів чорноземних ґрунтів; на одного жителя в Україні припадає 0,66 га орних земель, тоді як в Європі – 0,25 га, а в середньому у світі – 0,23 га. Через недосконалі методи ведення землеробства в Україні мають місце тенденції до істотного зниження природної родючості ґрунтового покриву. Тому при виробництві продукції аграрного сектору слід виходити із необхідності збереження і відновлення природного і матеріально-ресурсного потенціалу.

В процесі здійснення аграрної реформи відбувається трансформація відносин власності, спрямована на створення господарських формувань ринкового типу. При цьому ставиться завдання забезпечити рівноправність розвитку різних форм господарювання, створити умови щодо вільного вибору товаровиробниками напрямів і видів діяльності, доступу їм до одержання державної фінансової та матеріально-технічної підтримки (табл. 1).

Таким чином, у сільському господарстві за кількісним складом найбільшу питому вагу займають господарські товариства та фермерські господарства, хоча останні досить дрібні за землекористуванням і їх частка у валовому виробництві продукції залишається низькою.

Основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції в Україні були господарства населення та сільськогосподарські підприємства, зокрема господарські товариства та приватні підприємства. Їх частка становить відповідно 60 і 40% (табл. 2).

1. Діючі господарські суб'єкти у сільському господарстві України, станом на 1 січня 2005 року*

Господарські формування	Кількість одиниць	У % до загальної кількості
Всього	58575	100,0
Господарські товариства	8172	14,0
Приватні підприємства	4054	6,9
Виробничі кооперативи	1727	2,9
Фермерські господарства	42533	72,6
Державні підприємства	395	0,7
Підприємства інших форм господарювання	1694	2,9

* Джерело: Статистичний щорічник “Сільське господарство України за 2004 рік”. – К., 2005. – С.51.

2. Виробництво валової продукції сільського господарства

в Україні у 2004 році*

(у порівнянних цінах 2000 року)

Господарські формування	Валова продукція		У тому числі продукція:			
	млн. грн.	у % до підсумку	рослинництва		тваринництва	
			млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку
Всі категорії господарств	66257	100,0	42612	100,0	23645	100,0
Сільськогосподарські підприємства	26327	39,7	19370	45,5	6957	29,4
У тому числі:						
державні підприємства	1186	1,8	945	2,3	242	1,0
недержавні підприємства	25141	37,9	18426	43,2	6715	28,4
З них:						
господарські товариства, с.-г. кооперативи, підсобні та інші недержавні підприємства, установи та організації	18564	28,0	12753	29,9	5811	24,6
приватні (приватно-орендні) підприємства	3992	6,0	3229	7,6	764	3,2
фермерські господарства	2585	3,9	2444	5,7	141	0,6
Господарства населення	39930	60,3	23242	54,5	16689	70,6

* Джерело: Статистичний щорічник "Сільське господарство України за 2004 рік". – К., 2005. – С.47.

Це стосується структури виробництва продукції рослинницьких і тваринницьких галузей. У них формуються і продовольчі ресурси, які призначені для реалізації на ринках.

Слід відмітити, що внаслідок кризової ситуації, яка охопила агропромисловий комплекс, руйнування матеріально-ресурсного потенціалу, колективних і державних сільськогосподарських підприємств різко знизилась обсяги виробництва у суспільному секторі і разом з тим розширились площі сільськогосподарських угідь і ріллі в особистих господарствах населення. Їх частка в структурі відповідних угідь зросла до 11,2 і 12,8%. Це призвело до підвищення питомої ваги особистих господарств населення у структурі валового виробництва сільськогосподарської продукції до 60,3%, у тому числі в рослинницьких галузях – до 54,5%, а в тваринницьких – до 70,6%. Безумовно, такий стан вимагає докорінної перебудови організаційної структури аграрного виробництва у напрямі зосередження його до 87-90% у великомасштабних товарних підприємствах. Це стосується насамперед виробництва зерна, цукрових буряків, соняшнику, а також значної частини продукції тваринництва.

Зауважимо, що у процесі формування нових виробничо-правових структур не слід допускати надання певних переваг окремим формам господарювання, створення щодо них режиму більшого сприяння, оскільки це може завдати шкоди іншим формам господарських структур, стримуватиме об'єктивне здійснення порівняльної оцінки різних форм

господарювання, чим створюватиме додаткові перешкоди щодо розвитку соціально-економічного прогресу в аграрній сфері України.

В результаті дисертаційного дослідження доведено, що створення в Україні нових форм організації аграрного виробництва не скрізь забезпечило позитивний ефект, оскільки потенційні можливості, закладені у таких формах господарювання, не завжди використовуються економічно ефективно. Це зумовлюється такими основними причинами як формалізація ринкових відносин, часте порушення організаційно-економічних умов господарювання, недосконалі мотивація працівників, малоефективне використання матеріально-ресурсного потенціалу.

В Україні розвиток фермерства відбувається складно. Поки що ця форма організації виробництва не має істотного впливу на формування продовольчого ринку, а в окремих випадках діяльність фермерських господарств згортається, що пов'язано з недосконалістю відповідного законодавства, неадекватним розвитком комерційних фінансових послуг для фермерів, певними складнощами щодо розширення землекористування тощо. Аналіз свідчить, що в перспективі не має підстав розраховувати на істотний розвиток фермерського господарювання, значне збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, що може відчутно вплинути на формування структури продовольчого ринку держави.

Необхідно підкреслити, що формування нових організаційно-правових структур ринкового типу ще не завершене. З урахуванням регіональних особливостей країни здійснюються пошуки створення більш ефективних господарських структур. Практика засвідчує, що в перспективі будуть розвиватися господарські товариства. Разом з тим соціально-економічний аналіз дає підстави для поступового розвитку кооперативних формувань, посилення інтеграційних процесів, формування корпоративних структур.

Формування продовольчого ринку в Україні рельєфно відображається у динаміці балансів основних видів продовольчих ресурсів. Їх складання і аналіз дає змогу реально оцінювати стан продовольчого забезпечення населення країни, визначити можливості експортних поставок продовольчих товарів. Так, баланси зернових культур за десятирічний період – з 1995 по 2004 рік – свідчать, що структура реалізації зерна значною мірою зумовлюється насамперед обсягами його виробництва – внутрішнім використанням на кормові цілі та імпортованими поставками (табл. 3).

3. Баланс зернових культур в Україні по роках, тис. тонн*

Показники	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Виробництво	33930	24459	39706	38804	20234	41809
Зміна запасів на кінець року	-757	1329	7090	-2751	-3793	7817
Вивезено	814	1330	5597	12260	3944	7786
Завезено	200	1010	439	166	3770	875
Всього ресурсів	34073	22810	27458	29461	23853	27081
Витрачено на корм	18527	11056	13979	15745	11657	13852
Витрачено на посів	4600	3597	4059	3874	3226	3584
Втрати	1220	309	370	550	250	545
Переробка на нехарчові цілі	876	100	650	857	770	1150
Фонд споживання	8850	7748	8400	8435	7950	7950

* Джерело: Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій за 2004 р. Частина III. – К.: Мінагрополітики України, 2005. – С.39.

Обсяги витрат зерна на посів, переробку на нехарчові цілі та створення фонду споживання в динаміці мають більш стабільний характер. Використання ж зерна на годівлю

худоби в окремі роки помірно відхиляється і залежить як від обсягів його виробництва, так і реальних потреб розвитку тваринницьких галузей.

Значне зменшення поголів'я тварин стало наслідком скорочення обсягів використання зерна на кормові цілі і нарощування його обсягів для експортних поставок. Характеристика обсягів продажу зернових культур за каналами реалізації у 2004 році в Україні наведена в табл. 4. Отже, основним каналом реалізації зерна, в тому числі і його видів, є так звані "інші канали". До них належать насамперед реалізація його посередникам, які скуповують переважну більшість виробленого зерна в період зернозбиральних робіт.

В Україні поки що залишається нерозвинутою біржова торгівля. Тому важливим резервом формування і функціонування ринку зерна є активізація діяльності товарних бірж.

Аналіз цін на продаж зерна по окремих каналах свідчить, що найвища ціна на тону зерна – 493,5 грн. – була встановлена при реалізації переробним підприємствам, а найнижча – населенню в рахунок оплати праці – 412,9 грн. Необхідно відмітити, що в структурі продажу зерна найвищу питому вагу посідає пшениця – 46,1% і ячмінь – 27,3%. На кукурудзу припадає 15,3%, а на решту зернових культур – 11,3%.

4. Продаж зернових культур по всіх каналах реалізації в Україні, 2004 рік*

Обсяг – тис. тонн

Питома вага – в % до загального обсягу

Культури	Продано – всього		У тому числі по каналах реалізації:													
			переробним підприємствам (включаючи елеватори)		споживча кооперація		населенню в рахунок оплати праці (включаючи реалізацію через систему громадського харчування)		видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)		на ринку, через власні магазини, ларки, палатки		через біржі, аукціони		за іншими каналами	
	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%
Зернові	16698	100	1064	6,4	6	0	1142	6,9	2091	12,5	1902	11,4	72	0,4	10422	62,4
Пшениця	7746	100	623	8,0	3	0	609	7,9	1028	13,3	857	11,1	38	0,5	4588	59,2
Жито	761	100	142	18,7	0,5	0,1	40	5,3	44	5,7	95	12,4	9	1,2	431	56,6
Кукурудза	2562	100	117	4,6	0,03	0	62	2,4	163	6,4	199	7,8	4	0,1	2018	78,7
Ячмінь	4562	100	160	3,5	1	0,1	334	7,3	734	16,1	581	12,7	18	0,4	2733	59,9

* Джерело: Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2004 рік. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2005. – С.10-30.

Україна є невід'ємним співучасником країн-виробників продовольчого і фуражного зерна і в окремі, найбільш сприятливі роки, їй належить значна частка цього збіжжя у світовому балансі (табл. 5).

5. Експорт зерна з України по роках, тис. т*

Культура	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (за 9 місяців)
пшениця	201,1	2852,6	8303,9	904,4	2553,9	3304,0
ячмінь	864,7	2212,1	2836,2	1894,8	3710,3	2354,2
кукурудза	163,2	268,2	496,7	943,1	1233,8	1940,8

* За даними Державної митної служби України, 2005 р.

Для цього в Україні і створена потужна припортова інфраструктура і законодавче поле. З огляду на те, що Україна майже постійно знаходиться у першій десятці країн найбільших виробників зерна, сам по собі його експорт, з одного боку, має стимулюючий вплив на розвиток виробництва, а з іншого – такий же позитивний зворотній зв'язок.

Не можна не рахуватися і з тенденціями нарощування виробництва продовольчого зерна у світі, зокрема пшениці. Щорічний приріст валового збору зерна цієї культури за період з 1981 р. становив 6,4 млн. т.

Відповідно до цього виникає проблема подальшого місця України на світовому ринку зерна, структури його виробництва, механізму державного регулювання та заходів щодо матеріально-технічного забезпечення села.

У зв'язку з різким скороченням обсягів виробництва продукції тваринницьких галузей значно знизилась обсяги м'яса для формування ринкових поставок. Аналіз баланса м'яса за період з 1995 по 2004 рік свідчить, що його виробництво скоротилось на 31,5%, що зумовило збільшення імпортних поставок від 19 тис. тонн до 366 тис. тонн (табл. 6).

6. Баланс м'яса в Україні по роках, тис. тонн*

Показники	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Виробництво	2294	1663	1517	1648	1725	1595
Зміна запасів на кінець року	11	-82	-15	10	7	11
Вивезено	184	163	98	146	184	110
Завезено	19	38	86	85	123	366
Всього ресурсів	2118	1620	1520	1577	1657	1840
Витрачено на корм	40	8	7	7	7	12
Втрати	46	1	0	0	0	1
Переробка на нехарчові цілі	30	0	0	0	0	0
Фонд споживання	2002	1611	1513	1570	1650	1827

* Джерело: Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій за 2004 р. Частина III. – К.: Мінагрополітики України, 2005. – С.41.

Аналіз продажу худоби та птиці (в живій вазі) за 2004 рік свідчить, що основними джерелами їх реалізації є переробні підприємства та комерційні структури, на які припадає понад 73% (табл. 7).

7. Продаж худоби та птиці (в живій вазі) в Україні, 2004 рік*

Обсяг – тис. тонн

Питома вага – в % до загального обсягу

Поголів'я	Продано – всього		У тому числі по каналах реалізації:													
			переробним підприємствам (включаючи елеватори)		споживча кооперація		населенню в рахунок оплати праці (включаючи реалізацію через систему громадського харчування)		видано пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)		на ринку, через власні магазини, ларки, палатки		через біржі, аукціони		за іншими каналами	
	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%
Худоба та птиця - всього	860	100	246	28,6	5	0,6	61	7,0	6	0,4	157	18,2	0,5	0,1	385	44,8
Велика рогата худоба	350	100	149	42,7	4	1,1	38	10,8	4	1,1	58	16,6	0,002	0,0	97	27,7
Свині	149	100	83	55,8	0,8	0,5	15	10,3	2	1,2	18	11,9	-	-	30	20,3
Птиця	315	100	12	3,9	0,02	0,0	2	0,7	0,4	0,1	75	23,8	0,5	0,2	224	71,3

* Джерело: Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2004 рік. Статистичний бюлетень. – К.: Держкомстат України, 2005. – С.122-136.

Тут продаж великої рогатої худоби переробним підприємствам становив майже 43%, а свиней – близько 56%. Водночас частка продажу комерційним структурам дорівнювала відповідно 27,7 і 20,3%.

Істотне місце у формуванні ринку продовольчих товарів належить виробництву молока та його реалізації. При цьому необхідно враховувати стан занепаду молочного скотарства в Україні, який характеризується різким зменшенням поголів'я великої рогатої худоби і особливо корів.

Наведений у табл. 8 баланс молока свідчить про зменшення обсягів його виробництва за десятирічний період більш як на 20%. При цьому значно скоротились обсяги використання молока на кормові цілі для внутрішньогосподарського споживання.

8. Баланс молока та молочних продуктів (у перерахунку на молоко) в Україні по роках, тис. тонн*

Показники	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Виробництво	17274	12658	13444	14142	13661	13787
Зміна запасів на кінець року	-440	-394	-338	315	-106	-360
Вивезено	1420	1100	1900	925	1145	2126
Завезено	58	50	100	59	74	80
Всього ресурсів	16352	12002	11982	12961	12696	12101
Витрачено на корм	3723	2203	1990	2092	1863	1373
Втрати	80	10	5	10	6	3
Фонд споживання	12549	9789	9987	10859	10827	10725

*Джерело: Моніторинг виробничо-фінансової діяльності підприємств і організацій за 2004 р. Частина III. – К.: Мінагрополітики України, 2005. – С.41.

Отже, аналіз динаміки формування товарної маси основних видів продовольчих ресурсів в Україні вказує на необхідність розроблення довготривалої стратегії розвитку агропромислового комплексу країни і на її основі створення державної програми організації ринкового аграрного виробництва, забезпечення його входження в світову цивілізовану спільноту.

Формування й ефективне функціонування продовольчого ринку вимагає вдосконалення форм і методів організації заготівель сільськогосподарської продукції та сировини у виробників за участю системи споживчої кооперації. Аналіз свідчить, що становлення ринкових відносин із застосуванням традиційних форм закупівель аграрної продукції, зорієнтованих на самозабезпечення усіх споживачів аграрної сфери виробництва в Україні, вже не може вирішувати проблеми ринку.

Демонополізація сфери товарного обігу і розвиток конкуренції на продовольчому ринку є важливим чинником, що зумовлює необхідність удосконалення форм і методів організації закупівель продукції у дрібних товаровиробників підприємствами заготівельно-переробного комплексу системи споживчої кооперації.

На продовольчому ринку економічно доцільно застосовувати конкурсні засади в системі сервісного обслуговування виробників-продавців. Може мати широке розповсюдження форма господарських зв'язків коопзаготпромів з виробниками через організацію переробки та зберігання аграрної продукції у домашніх умовах на основі укладання угоди з населенням з наданням їм допомоги та стимулювання до співпраці.

Забезпечення розвитку національного продовольчого ринку потребує розвитку кооперативної промисловості. Нині кооперативні підприємства мають здебільшого

обмежений асортимент випуску продукції, нерідко невисоку її якість, малопривабливе оформлення, неконкурентоспроможні ціни. Регіональний продовольчий ринок є матеріалізованою субстанцією потреб і територіальним фундаментом сфери обігу.

У дисертаційному дослідженні розглянуто регіональну організацію економічного механізму як своєрідну логістичну систему, що дозволяє опрацьовувати стратегічні цілі економічного розвитку кожного регіону.

У четвертому розділі **“Оптимізація обсягів виробництва і реалізації продовольства на ринку та створення його інфраструктури”** розглядаються можливості перспектив розвитку регіонів на основі програмно-цільового підходу та встановлення обґрунтованих параметрів виробництва і реалізації продовольства; запропоновані шляхи удосконалення асортименту і підвищення якості продуктів харчування; опрацьовані напрямки зміцнення матеріально-технічної бази виробництва, впровадження прогресивних технологій та створення регіональної інфраструктури ринку.

Спираючись на системний аналіз, виявлено особливості формування і раціонального використання економічного потенціалу агропродовольчого комплексу регіону, що дало змогу запропонувати сукупність заходів організаційно-економічного характеру, спрямованих на підвищення ефективності його функціонування.

Формування і розвиток регіональної агропродовольчої політики має здійснюватись на основі загальнодержавних концептуальних засад з визначенням пріоритетних напрямів виробництва та реалізації продовольчих товарів; реформування системи господарювання виробників аграрної сфери у межах інноваційно-інвестиційної політики; забезпечення розвитку інфраструктури регіонального агропродовольчого ринку.

Кожний регіон повинен мати визначене місце у загальній системі господарювання, у структурі аграрного виробництва. Для цього необхідно ретельно обґрунтувати стратегічні напрями розвитку регіонального агропродовольчого ринку, забезпечення та примноження економічного потенціалу. Тут важливо визначити виробничу спеціалізацію аграрної сфери та забезпечити його диверсифікацію виробництва для запобігання економічної кризи у разі зміни кон'юнктури ринку. Слід більш повно використовувати можливості розвитку територіальної кооперації сільськогосподарського виробництва.

Важливо створювати галузеві асоціації виробництва та переробки певних видів сільськогосподарської продукції. З цією метою на взаємовигідних умовах необхідно об'єднувати наявні виробничі ресурси, забезпечувати зростання інноваційно-інвестиційного потенціалу, створювати нові робочі місця, формувати спільні підприємства. У виробничій діяльності слід формувати відносини в системі “наука – техніка – технології – виробництво – споживання”.

Опрацювання обґрунтованих параметрів виробництва і реалізації продовольства у регіонах на основі програмно-цільового підходу потребує ефективного регулювання усієї сукупності організаційно-економічних механізмів шляхом розвитку демократичних форм самоврядування.

Такі форми мають відповідати багаторівневій структурі виробничих формувань. За аналогією складання та реалізації бізнес-планів підприємств, доцільно опрацьовувати і бізнес-програми та бізнес-проекти розвитку регіонів, де агропродовольча сфера має посідати чільне місце. Їх розроблення має бути зорієнтоване на зростання власних економічних вигод виробників агропродовольчої продукції, підвищення рівня життя населення, поповнення місцевих бюджетів.

Оптимізація функціонування харчових переробних підприємств вимагає удосконалення технологій виробництва продукції тваринництва і рослинництва. Скориставшись досвідом передових господарств Полтавської області, що спеціалізуються

на виробництві тваринницької продукції, в дисертації виокремлено такі найсуттєвіші організаційні та економіко-технологічні аспекти: підвищення рівня годівлі тварин; повне використання генетичного потенціалу тварин; удосконалення організації раціонального використання кормів, створення зрошувальних пасовищ; забезпечення нормованої годівлі тварин відповідно до їх продуктивності та фізіологічного стану; підвищення якості молока за рахунок поліпшення його первинної обробки; здійснення заходів щодо спрямування оптимізації структури стада та продуктивності свиней через обґрунтоване визначення технологічних стадій і процесів, максимальне використання біологічних властивостей свиней до швидкого розмноження і росту; інтенсифікація виробництва яловичини тощо.

Зміцнення матеріально-технічної бази виробництва та впровадження прогресивних технологій можливе за умов широкого застосування інноваційної продукції суб'єктами продовольчого ринку.

Інституціональні перетворення, що розроблені у сфері національного продовольчого ринку України, дозволять створити за державної підтримки цілісну, ефективно функціонуючу інноваційну систему країни, що забезпечить суттєве збільшення інноваційно активних суб'єктів на ринку продовольства, забезпечать інноваційний розвиток структури аграрного та харчопереробного виробництва, спрямований на задоволення зростаючих потреб суспільства у якісних продуктах харчування.

У цілому поділяючи погляди щодо різноманітності елементів інфраструктури, в дисертації опрацьована авторська класифікація системи інфраструктурного забезпечення агропродовольчого ринку, до якої належать: гуртова ланка, об'єкти зберігання і складування продуктів харчування та продовольчої сировини; транспортно-шляхове забезпечення; заготівельно-переробний комплекс споживчої кооперації; об'єкти роздрібної реалізації; грошове та фінансово-кредитне забезпечення; об'єкти митного оформлення; юридичний супровід; забезпечення інформаційних зв'язків; збереження довкілля; об'єкти соціально-побутового обслуговування учасників та операторів агропродовольчого ринку.

У п'ятому розділі **“Організаційно-економічні напрями забезпечення ефективного функціонування агропродовольчого ринку”** досліджуються проблеми організації маркетингу та ефективної реалізації продукції, формування оптимальних економічних відносин, обґрунтовані шляхи оптимізації ресурсовикористання у рослинницьких галузях та удосконалення державного регулювання агропродовольчого ринку. Розвиток еквівалентного обміну в процесі суспільного виробництва можливий лише в умовах самостійності і конкуренції товаровиробників.

Нині в Україні розвиток аграрного виробництва ґрунтується на державному регулюванні аграрного ринку, насамперед у ціноутворенні. Основною метою державної політики ціноутворення на агропродовольчому ринку є усунення диспаритету цін, забезпечення еквівалентного обміну між сільським господарством і підприємствами першої та третьої сфер АПК. Йдеться про використання напрацьованих світовою практикою арсеналу заходів, спрямованих на значне пом'якшення прояву диспаритету цін.

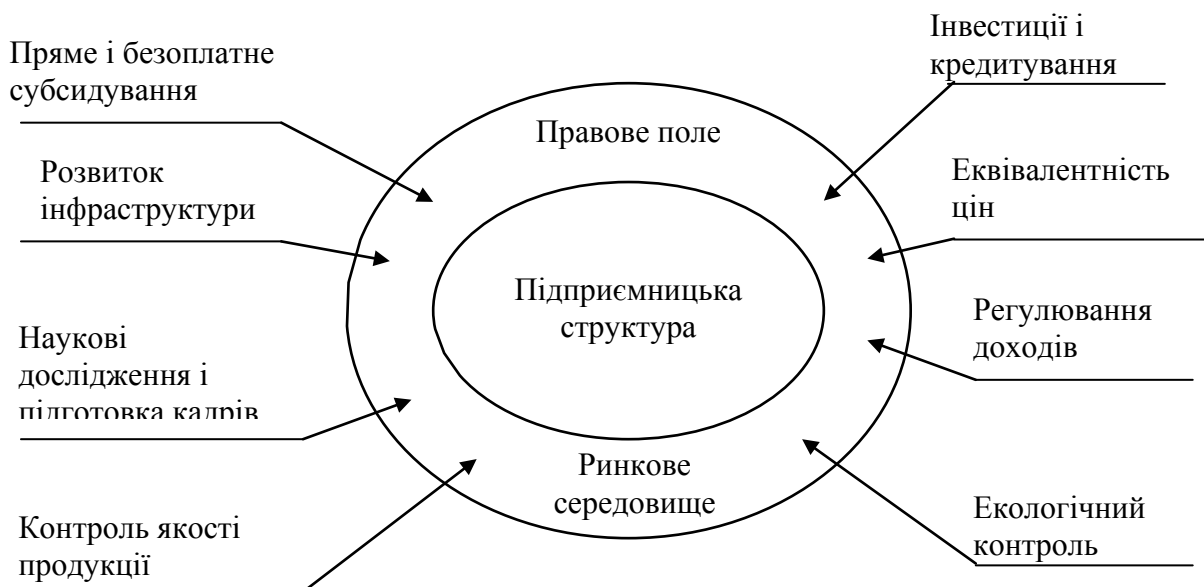
З урахуванням викладеного назріла потреба опрацювати на урядовому рівні державну програму регулювання аграрного ринку, яка б передбачала чітке визначення місця і ролі держави у ринковому процесі, забезпечення захисту аграрного ринку і сільськогосподарських товаровиробників, що дасть змогу отримувати власні економічні вигоди та здійснювати розширене відтворення інтенсивного типу.

Розроблена в дисертації концепція економічних відносин на агропродовольчому ринку передбачає поєднання принципів та закономірностей розвитку ринкової економіки (рис. 2).

Рис. 2. Складові системи економічних відносин на агропродовольчому ринку

Економічна діяльність держави у сучасній системі аграрної економіки багатоаспектна і охоплює економічні, соціальні та правові сфери (рис. 3).

Рис. 3. Форми державного регулювання і підтримки діяльності суб'єктів аграрної сфери

Дослідження зазначених сфер потребує спеціального аналізу. Реалізація макроекономічних функцій передбачає використання державою відповідних важелів, які у сукупності формують державний механізм регулювання аграрного виробництва. Поняття “державний механізм” включає політико-правові, організаційно-управлінські форми та засоби управління господарською діяльністю суб'єктів аграрної економіки.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення наукової проблеми забезпечення населення продуктами харчування, визначено сутність та зміст організаційно-економічного механізму, формування і функціонування національного продовольчого ринку, здійснено соціально-економічний аналіз становлення ринку базових харчових продуктів, обґрунтовано напрями розвитку і державного регулювання продовольчого ринку. За результатами дисертаційного дослідження опрацьовані такі висновки:

1. Набули подальшого розвитку теоретико-методологічні засади формування та функціонування продовольчого ринку. У зв'язку з неоднозначністю трактування поняття “ринку” в економічній літературі, в дисертації це поняття тлумачиться як система ринкових комунікацій, що являє собою ефективний спосіб регулювання відносин виробників і споживачів на основі підтримання пропорцій, що постійно змінюються, між попитом, пропозицією та цінами, спрямованих на задоволення потреб споживачів і товаровиробників.

2. Доповнено сутність специфічних особливостей аграрної сфери виробництва і на цій основі запропоновано схему концепції аграрної політики для сучасного етапу розвитку економіки України. Реалізацію вимог економічних законів у функціонуванні галузей АПК забезпечує господарський механізм як інтегратор діяльності усіх суб'єктів. Господарський механізм АПК в умовах ринку детермінує виробничі відносини, а критерієм адекватності завданням соціально-економічного розвитку виступає його здатність оптимізувати

функціонування економіки. Аграрні підприємства, сферу переробки і просування сільськогосподарської продукції слід розглядати як єдиний організаційний механізм, оскільки зниження ефективності одного сектору негативно впливає на конкурентоспроможність усього агропромислового виробництва.

3. Розширено і доповнено змістовний виклад процесу ринкоутворення у сучасних умовах, зумовленого зміною його сутності та орієнтації. Розкрито економіко-організаційний механізм товарного забезпечення ринку продовольства, запропоновано трактування цього терміна стосовно формування продовольчого ринку як сукупності компонентів організаційно-економічного впливу на його розвиток та формування товарних ресурсів. Лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків створила проблеми дестабілізації руху продовольства в Україні. Відсутність бар'єрів на шляху проникнення на український ринок зарубіжного продовольства зумовила ситуацію, коли національні виробники аграрної продукції вступили у конкурентну боротьбу не стільки між собою, що є у світовій практиці нормою, скільки з імпортерами продовольства. Саме проблеми забезпечення стабілізації руху продовольства в Україні зумовлюють необхідність опрацювання концепції формування і розвитку національного продовольчого ринку. Ринкова економіка потребує правового фундаменту, функціонування світового ринку продовольства спирається на систему міжнародних правил, що зумовлює доцільність приєднання України до СОТ, входження до міжнародних ринкових структур.

4. Вперше запропоновано класифікацію системи інфраструктурного забезпечення агропродовольчого ринку. Ефективна інфраструктура вимагає створення розгалуженої мережі фірмової торгівлі, гуртових ринків, гуртово-роздрібних складів – ринків, торгових домів, аукціонів; формування інтегрованих виробничо-комерційних структур; удосконалення функціонування служб контролю за якістю сільськогосподарської сировини. Ефективність функціонування гуртової торгівлі продовольством зумовлюється зростанням обсягів гуртової та роздрібною торгівлі у межах інтегрованих виробничо-комерційних структур, розширенням і модифікацією біржової торгівлі, використанням хеджування та опціонної торгівлі, поширенням нових організаційно-технічних форм гуртової торгівлі. Розвиток біржової торгівлі, дослідження її ролі в організації руху продовольчих ресурсів дає підстави визначити біржі як важливий організаційно-економічний елемент у структурі агропродовольчого ринку. Основним змістом та умовою формування інфраструктури є демонополізація сфери товарного обігу сільськогосподарських продуктів та сировини. Важливим аспектом розвитку аграрної сфери є створення умов функціонування нових гуртово-посередницьких структур.

5. Розвиток агропродовольчого ринку залежить від форм власності як конкретного засобу відчуження, привласнення, належності виробничих ресурсів визначають і форми господарювання. Цільове призначення відносин власності у поєднанні з організаційно-економічними відносинами полягає у необхідності раціональної комбінації та ефективного використання чинників виробництва, максимізації результатів праці. Створення та функціонування нових форм господарювання в аграрному секторі економіки має базуватися на системі принципів: обґрунтування економічної доцільності організації нових форм; забезпечення вільного вибору підприємцями напрямів діяльності та форм господарювання.

6. В результаті обґрунтування форм і способів участі системи споживчої кооперації у розвитку продовольчого ринку, її діяльність зорієнтована на функціонування переважно у віддалених, важкодоступних сільських населених пунктах з логічним утворенням господарського ланцюжка “виробник – переробник – постачальник – споживач”.

Кооперативна гуртова ланка вимагає вдосконалення форм і методів організації заготівель сільськогосподарської продукції та сировини, відродження власної відгодівлі тварин та птиці, збільшення обсягів експорту через об'єднання „Укоопзовнішторг”, розвитку кооперативної промисловості.

7. В дисертації удосконалено структурно-логістичну схему формування продовольчого ринку шляхом поліпшення організації регулювання його розвитку в регіонах на підставі опрацювання регіональної агропродовольчої політики у межах загальнодержавних концептуальних засад, спрямованих на визначення пріоритетів виробництва і реалізації продовольства; реформування системи господарювання виробників аграрної сфери у межах інноваційно-інвестиційної політики; розвитку інфраструктурного забезпечення регіонального агропродовольчого ринку. Регіональний ринок, незалежно від його форм та видів, доцільно у першу чергу розглядати у межах адміністративних утворень, оскільки у них найчастіше проявляються особливості попиту і пропозиції, окреслені соціально-економічними умовами формування ємності та структури ринку. Доведено, що формування взаємовідносин у системі економічного розвитку регіону як логістичної системи стає можливим завдяки врахуванню певних принципів, у першу чергу теорії компромісів, яка вимагає при формуванні руху товарів на регіональному продовольчому ринку прийняття рішень, що позитивно впливають на скорочення загальних витрат (підвищення загального прибутку).

8. Скорочення виробництва основних видів продукції харчування вимагає визначення критичної межі дестабілізації продовольчої безпеки держави. Складність процесу формування національного продовольчого ринку визначається необхідністю врахування численних чинників та умов, неоднозначних за змістом, характером і пріоритетами.

9. На основі систематизації інноваційних проблем суб'єктів продовольчого ринку обґрунтовані загальні шляхи їх вирішення. З метою переходу аграрної економіки на інноваційну модель розвитку в АПК слід здійснити певні заходи, зокрема, розробити політику пріоритетного розвитку інноваційної діяльності; сприяти становленню та розвитку інноваційних структур АПК – інноваційних центрів, венчурних операторів, технопарків і технополісів; забезпечити створення та розвиток ринку інтелектуальних технологій АПК, захист об'єктів інтелектуальної власності, випуск наукоємної продукції; відпрацювати механізм освоєння інновацій виробництвом.

10. Обґрунтування розвитку інвестиційної політики як чинника створення інфраструктури та забезпечення стабільності продовольчого ринку необхідно спрямовувати на створення спільного виробництва у формі агропромислово-фінансових формувань; заснування спільних виробничо-комерційних підприємств; створення промисловими підприємствами власної аграрно-сировинної бази; розвиток оренди землі та майна аграрних підприємств інвесторами інших галузей національної економіки.

11. Політика ціноутворення та державного регулювання ринку продовольства, податкова та фінансово-кредитна системи значною мірою послабили активну стимулюючу роль ефективних реформ. Тому вдосконалення сучасного ціноутворення вимагає здійснення системи оподаткування та кредитного забезпечення аграрних товаровиробників, належить до вирішення невідкладних завдань розроблення організаційно-економічного механізму формування продовольчого ринку, що створить базові засади доступності продовольства, зміцнить економічну безпеку країни.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

Березін О. В. Проблеми формування продовольчого ринку України: [Монографія]. – К.: Вища школа, 2002. – 211 с.

Статті у фахових виданнях

1. Березін О.В. Вузлові аспекти організації та функціонування гуртових продовольчих ринків світу // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 1999. - № 5. – С. 56-60.
2. Березін О.В. Альтернативні підходи до організації продовольчого ринку // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2000. - № 4. – С. 74-76.
3. Березін О.В. Дикорослі та лікарсько-технічна сировина у системі національного продовольчого ринку України // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, ДНУ. – 2000. – Випуск 61. – С. 89-95.
4. Березін О.В. Концептуальні аспекти формування ринку продовольства // Регіональні перспективи. – 2000. – № 2-3/9-10/. – С. 295-298.
5. Березін О.В. Проблеми розвитку фермерства та його роль у формуванні національного продовольчого ринку України // Схід. – 2000. – № 5(36). – С. 26-30.
6. Березін О.В. Роль стратегічних аспектів конкуренції у розбудові національного продовольчого ринку України // Регіональні перспективи. – 2000. - № 4(11). - С. 39-41.
7. Березін О.В. Шляхи підвищення конкурентоздатності продукції бджільництва на товарному ринку України // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2000. - № 5. – С. 77-78.
8. Березін О.В. Актуальні аспекти формування продовольчої безпеки в Україні // Вісник ДонДУЕТ. Науковий журнал. Серія “Економічні науки”. – 2001. - № 4(12). – С. 34-39.
9. Березін О.В. Методичні підходи до моделювання стратегії розвитку суб’єктів товарного ринку // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2001. – № 1. – С. 40-45.
10. Березін О.В. Проблеми дослідження економічної ролі споживчої кооперації України у розбудові національного продовольчого ринку // Экономические инновации. Тенденции глобализации и регионализации социально-экономического развития (экономические трансформации, экономика и экология). – 2001. – Выпуск 10. – С. 138-144.
11. Березін О.В. Продовольчий ринок України та екологічні проблеми ресурсовикористання в аграрному секторі // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія „Економіка та менеджмент”. – 2001. – Випуск 3-4. – С. 32-37.
12. Березін О.В. Регіональні проблеми формування національного продовольчого ринку України // Вісник Рівненського державного технічного університету. Економіка. – 2001. – С. 181-188.
13. Березін О.В. Системоутворююча роль гуртового ринку у розподілі аграрної продукції // Теорії мікро- макроекономіки. Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу і аспірантів Академії муніципального управління Міністерства освіти і науки України. – 2001. – Випуск 8. – С. 126-131.
14. Березін О.В. Формування ринку сільськогосподарської продукції споживчої кооперації України // Торгівля, комерція, підприємництво (Ринкова інфраструктура: суть, функції та побудова). Збірник наукових праць. – Львів: Львівська комерційна академія. – 2001. – С. 300-308.
15. Березін О.В. Цілі та завдання створення регіональних ринків продовольства // Вісник Рівненського державного технічного університету. Економіка. Регіональна економіка і управління. Збірник наукових праць. – 2001. – Випуск 5(12). – С. 78-83.

16. Березін О.В. Чинники формування національного продовольчого ринку України // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2001. – Випуск 78. – С. 69-77.
17. Березін О.В. Актуальні проблеми дослідження впливу чинників зайнятості в аграрній сфері на формування національного продовольчого ринку України // Збірник наукових праць Луганського державного аграрного університету. Серія: економічні науки. – 2002. - № 14(26). – С. 208-213.
18. Березін О.В. Економічні аспекти розвитку туристичного бізнесу: погляд з позицій продовольчого ринку // Вісник ДІТБ. Серія “Підприємництво, менеджмент та маркетинг (в туристичній сфері)”. – 2002. – № 6. – С. 176-180.
19. Березін О.В. Про концепцію формування і функціонування продовольчого ринку України // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2002. – № 62. – С. 47-49.
20. Березін О.В. Продовольчий ринок регіону: категорії, закономірності та умови формування // Вісник Рівненського державного технічного університету. Економіка. – 2002. – Випуск 2(15). – С. 207-213.
21. Березін О.В. Ринок продуктів тваринництва у системі національного продовольчого ринку // Держава та регіони. Науково-виробничий журнал. Серія: економіка та підприємництво. – 2002. – № 2. – С. 44-49.
22. Березін О.В. Регіональні аспекти формування і функціонування агропродовольчих ринків // Вісник українського державного університету водного господарства та природокористування. Економіка. Проблеми управління регіональним економічним і соціальним розвитком. Збірник наукових праць. Випуск 1(20). – Рівне: УДУВГП, 2003. – С. 162-167.
23. Березін О.В. Роль зовнішньоекономічних аспектів у концепції розбудови національного продовольчого ринку України // Экономические инновации. Сборник научных работ. Випуск 14. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований, 2003. – С. 48-55.
24. Березін О.В. Шляхи забезпечення інвестиційної привабливості суб’єктів продовольчого ринку // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 171. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет, 2003. – С.171-177.
25. Березін О.В. Концептуальні підходи до формування продовольчого ринку України // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. Випуск 14. – Львів: Львівська комерційна академія, 2003. – С. 50-55.
26. Березін О.В. Зовнішньоекономічні аспекти забезпечення національної продовольчої безпеки України // Збірник наукових праць. Випуск 11. – Кам’янець-Подільський: Подільська державна аграрно-технічна академія, 2003. – С. 196-200.
27. Березін О.В. Інноваційна політика України у сфері національного продовольчого ринку України // Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету. – Умань: Державний аграрний університет, 2003. – С. 308-321.
28. Березін О.В. Управління інформаційним забезпеченням агропродовольчого ринку // Регіональні перспективи. – 2004. – № 3-5 (40-42). – С. 240-242.
29. Березін О.В. Інвестиційна політика суб’єктів агропродовольчого ринку регіону // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування. Економіка. Проблеми управління регіональним економічним і соціальним розвитком. Збірник наукових праць. Випуск 2 (26), частина II. – Рівне: Український державний університет водного господарства та природокористування, 2004. – С. 164-170.

30. Березін О.В. Деякі аспекти стратегії і тактики формування національного продовольчого ринку України // Економіка АПК. – 2004. – №6. – С.102-108.

Інші видання

1. Березін О.В. Організація заготівель сільськогосподарської продукції та сировини. – К.: НМЦ “Укоопосвіта”, 1998. – 379 с.

2. Березін О.В. Господарський механізм аграрної сфери і проблеми національного продовольчого ринку / Монографія (колектив авторів): “Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання” У 2-х томах / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: ІАЕ, 2001. – С. 29-31.

3. Березін О.В. Регіональні аспекти аграрного виробництва як чинник формування національного продовольчого ринку // Вісник ХДАУ. Матеріали міжнародної конференції “Механізм господарювання і економічна динаміка в АПК”. – 2001. - № 6. – С. 237-240.

4. Березін О.В. Проблеми та завдання внутрішньорегіональних ринків продовольства / У кн.: “Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. Колективна монографія за ред. П.Т. Саблука. Частина 4. Розділ І. Ціноутворення та інфраструктура аграрного ринку”. – К.: Інститут аграрної економіки української академії аграрних наук, 2001. – С. 9-13.

5. Березін О.В. Про необхідність опрацювання цілеспрямованої політики уряду щодо формування національного продовольчого ринку України // Збірник: Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання. Праці першої міжнародної, другої всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих учених, частина 2. – Донецьк: Донецький національний університет, 2001. – С. 52-54.

6. Березін О.В. Про формування національного продовольчого ринку та перспективи вступу України до СОТ. / Колективна монографія у чотирьох частинах. За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. Ринкова трансформація економіки АПК. Ч. 4. Стабілізація доходів сільських товаровиробників – К.: ІАЕ, 2002. – С. 135-137.

7. Березін О.В. Теоретико-методологічні аспекти формування і функціонування національного продовольчого ринку України // Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції „Економічна теорія: сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу” (24-25 жовтня 2002 р.). – У 2 ч. Ч.1.– К.: КНТЕУ, 2002. – С.142-143.

8. Березін О.В. Чинники інвестиційної привабливості суб’єктів продо-вольчого ринку // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Проблеми формування та реалізації інвестиційної стратегії господарюючого суб’єкта” (12-13 грудня 2002 р.). – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С.248-259.

9. Березін О.В. Національний продовольчий ринок України: проблеми та перспективи // Науковий вісник Академії наук вищої школи України. Серія: Економіка. – 2004. – № 2. – С. 12-26.

10. Березін О.В. Чинники та умови забезпечення конкурентоспроможної діяльності малих підприємств // Економіка АПК. – 2004. – № 9. – С. 126-130.

11. Березін О.В. Роль гуртової ланки у формуванні регіонального продовольчого ринку // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Частина 5. Збірник наукових праць. Випуск 4 (28). Економіка. – Рівне, НУВГП, 2004. – С. 38-46.

АНОТАЦІЯ

Березін О.В. Організаційно-економічний механізм формування і розвитку продовольчого ринку України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК. – Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” УААН, Київ, 2006.

Дисертація присвячена розв'язанню теоретичних, методологічних та прикладних проблем формування і функціонування національного продовольчого ринку України. В роботі визначена специфіка аграрної сфери виробництва і руху продовольства, досліджені принципи формування ринку продовольства, проаналізована інфраструктура аграрних ринків світу.

Проведено аналіз аграрної сфери виробництва як базового чинника формування продовольчого ринку, досліджено економіко-організаційний механізм насичення ринку продовольства, оцінено його сучасний стан, визначено умови та чинники формування.

Розглянуто найвагоміші аспекти щодо опрацювання концепції формування та розвитку продовольчого ринку України, запропоновано програмно-цільовий підхід при визначенні стратегічних цілей розвитку регіону, обґрунтованих параметрів виробництва і реалізації продовольства; узагальнені принципи формування економічних відносин на продовольчому ринку; виявлені інноваційні проблеми його суб'єктів; запропоновані шляхи удосконалення асортименту і підвищення якості продовольства та зміцнення матеріально-технічної бази виробництва і впровадження прогресивних технологій.

Визначено напрямки удосконалення економічних відносин і організації ефективної реалізації продукції на продовольчому ринку України, розглянуто інвестиційні аспекти формування його інфраструктури, пропонуються шляхи забезпечення стабільності ринку продовольства через застосування економічно обґрунтованих орендних відносин та комерційного розрахунку у процесі виробництва продукції тваринництва і рослинництва; висвітлюються проблеми впровадження маркетингу, удосконалення ціноутворення та державного регулювання ринку продовольства.

Ключові слова: продовольчий ринок, аграрна сфера, інфраструктура ринку, перспективи розвитку ринку, стратегічні цілі, інноваційні проблеми, економічні відносини, інвестиційна політика, інтенсифікація розвитку.

АННОТАЦИЯ

Березин А.В. Организационно-экономический механизм формиро-вания и развития продовольственного рынка Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.07.02 – экономика сельского хозяйства и АПК. – Национальный научный центр “Институт аграрной экономики” УААН, Киев, 2006.

Диссертация посвящена решению теоретических, методологических и прикладных проблем формирования и функционирования национального продовольственного рынка Украины. В работе определена специфика аграрной сферы производства и продвижения продовольствия, исследованы принципы формирования рынка продовольствия, проанализирована инфраструктура аграрных рынков мира.

На современном этапе развития экономики Украины аграрная политика должна характеризоваться такими основными составляющими: коренной трансформацией отношений собственности на землю и другие средства производства; формированием субъектов хозяйствования на началах плюрализма различных организационных форм; созданием рынка средств производства и продовольствия, его адекватной инфраструктуры; оптимизацией принципов ценообразования, налогообложения, финансирования, кредитования и страхования и т. д.

Осуществлен анализ аграрной сферы производства как базового фактора формирования продовольственного рынка, исследован экономико-организационный механизм насыщения рынка продовольствия, оценено его современное состояние, определены условия и факторы формирования.

Термин “механизм” относительно формирования национального продовольственного рынка предлагается понимать как совокупность компонентов

экономико-организационного влияния на развитие рынка продовольствия, формирования и продвижения его товарных ресурсов.

В исследовании доказано, что ни один из государственных регуляторов экономико-организационного механизма функционирования национального продовольственного рынка сегодня не является идеальным, поскольку, оказывая положительный эффект в одном случае, приводит к отрицательным последствиям в другом.

Рассмотрены важнейшие аспекты относительно выработки концепции формирования и развития продовольственного рынка Украины, предложен программно-целевой подход при определении стратегических целей развития региона, становления обоснованных параметров производства и реализации продовольствия; обобщены принципы формирования экономических отношений на продовольственном рынке; выявлены инновационные проблемы его субъектов; предложены пути совершенствования ассортимента и повышения качества продовольствия, укрепления материально-технической базы производства и внедрения прогрессивных технологий.

Определены направления совершенствования экономических отношений и организации эффективной реализации продукции на продовольственном рынке Украины, рассмотрены инвестиционные аспекты формирования его инфраструктуры, предлагаются пути обеспечения стабильности рынка продовольствия через применение экономически обоснованных арендных отношений и коммерческого расчета в процессе производства продукции животноводства и растениеводства; освещаются проблемы внедрения маркетинга, совершенствования ценообразования и государственного регулирования рынка продовольствия.

Ключевые слова: продовольственный рынок, аграрная сфера, инфраструктура рынка, перспективы развития рынка, стратегические цели, инновационные проблемы, экономические отношения, инвестиционная политика, интенсификация развития.

ANNOTATION

Berezin A.V. Organizational and Economic Mechanism of Formation and Development of Food Market in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a Doctorate Degree in Economics by Speciality 08.07.02 – Economics of Agriculture and the Agro-Industrial Complex. – National Scientific Center “Economics of Agriculture Institute” of Academy of Agricultural Sciences in Ukraine, Kiev, 2006.

The thesis is dedicated to solving theoretical, methodological and applied issues of formation and operation of national food market in Ukraine. In the work peculiarities of the agrarian production sphere and food advancement are determined, principles of food market formation are explored, infrastructure of agrarian markets in the world is analyzed.

The analysis of agrarian production sphere as a basic factor of food market formation is made, economic and organizational mechanism of saturating food market is investigated, its modern position is evaluated, condition and factors of its formation are defined.

The most important aspects for developing the concept of formation and development of food market in Ukraine are considered, software-target approach for determining strategic goals of the region development is offered, well-grounded parameters of food manufacturing and marketing (are set); principles of economic relations formation in food market are generalized, innovation problems of its subjects are revealed; ways improving food assortment and quality, consolidating production material and technical basis and introducing updated technologies are proposed.

Directions of economic relations improvement and organization of effective product marketing at food market in Ukraine are identified, investment aspects of its infrastructure formation are considered, ways of providing food market stabilization through application of economic-grounded rent relations and commercial calculation in the process of manufacturing

stock-breeding and plant-growing products use are offered, issues of introducing marketing, advancement of pricing and government regulation of food market are highlighted.

Keywords: food market, agrarian sphere, market structure, perspective development of market, strategic goal, innovation problems, economic relations, investment policy, intensification of development.

Підп. до друку 27.01.2006. Формат 60x90 1/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. №

Видання та друк – Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки”
03680, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК №2065 від 18.01.2005 р.